

XITOIY VA O‘ZBEK ADABIYOTI MIFLARIDA DINIY OBRAZLAR VA BAYRAMLARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATI

Yalgasheva Shoxsanam Faxridinovna

Samarqand davlat chet tillar instituti xitoy tili o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada Xitoy xalqining maroq bilan mutolaa qiluvchi mifologiyasining diniy obrazlari va ularning o‘zbek adabiyoti mifologiyasidan farqli tomonlari haqida fikr yuritiladi. Xitoy va o‘zbek adabiyoti mifalogik qahramonlari o‘rtasidagi turli xil farqlar ko‘rsatib beriladi. Mazkur maqolada xitoy mifologiyasi diniy obrazlari va ularning o‘ziga xos xususiyatlariga to‘xtalib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Konfutsiychilik, diniy timsollar, 春节, oy taqvimi, Nian, "ovqatlanish" madaniyati

Xitoy va o‘zbek adabiyotida yaratilgan asarlarda uchraydigan ko‘plab obrazlarni, jumladan diniy timsollarni solishtiradigan bo‘lsak, uning ko‘plab o‘xshash va farqli jihatlarini tahlil qilishimiz mumkin. Jahon dinlari xilma-xil va keng tarqalgan. G‘arb va ayniqsa musulmonlarning diniy e‘tiqodlari juda diqqatga sazovor. Xitoyliklarning dinga munosabati haqidagi bir qancha savollarga javob berish uchun biz ikki ming yil avvalgi tarixga qaytishimiz, nafaqat dinning dindagi rivojlanishi haqida gapirishimiz, balki Xitoyning tarixiy rivojlanishini tushunishimiz kerak. Xitoyning o‘ziga xos milliy tabiati, tarixiy hamda madaniy kelib chiqishi tufayli xitoyliklarning dinga bo‘lgan munosabati va qadriyatlari boshqa xalqlarnikidan farq qiladi.

Xitoy qonunlariga ko‘ra diniy e‘tiqodlarning ochiqligi va himoyasi tufayli hozir Xitoyda turli dinlar mavjud bo‘lib, ularga e‘tiqod qiluvchilarning umumiy soni 100 milliondan ortiq.

Xitoy diniy an‘analari merosi sifatida Xitoy turmush tarzining bir qismiga aylangan an‘anaviy bayramlarni misol qilib keltira olamiz. Ko‘pchilik xitoyliklarning dini yo‘q deb o‘ylaydi. Lekin xitoylik olimlar bu fikrlarga qo‘shilishmaydi, aksincha, insoniyat jamiyati hech qachon dinsiz mavjud bo‘lmagan, degan fikrni ilgari surishadi. Xitoyliklarning dini xudolarga sig‘inish haqida emas, balki mohiyatan ajdodlarga sig‘inish, qonga sig‘inish va oilaga sig‘inish bilan bog‘liqdir. Bunga tabiiy ravishda konfutsiychilik katta ta‘sir ko‘rsatadi va dinning mohiyati mafkura bo‘lgani uchun uni “Konfutsiychilik” deb atash bejiz emas. Konfutsiychilik «o‘ziga xos» bo‘lganidan beri u o‘zining dunyoviy maqomidan ajralib, intizomiy ahamiyatga ega bo‘lgan mafkuraga aylandi. Ushbu mafkura ostida an‘anaviy oila o‘ziga xos xususiyatlarni o‘zida mujassam etgan.

An'anaviy diniy oila - bu oila va davlatning integratsiyasi. Konfutsiy mafkurasi ostida "monarx va vazir" va "ota va o'g'il" munosabatlari hokimiyat munosabatlari tuzilishiga o'xshash xususiyatga ega bo'lib, bu ham Xitoy xalqining shaklini yaratadi. An'anaviy oila - bu Xitoyning davlat tushunchasi bilan mos keladigan paternalizmning bir turi. Xitoyning chuqur an'anasini aks ettiradi. Xitoyliklar tez-tez ta'kidlaydigan "ota-ona rasmiysi" bu tushunchaning ramziy ko'rinishi bo'lib, davlat va xalq o'rtasidagi munosabatlar xuddi ota va o'g'il o'rtasidagi munosabatlarga o'xshaydi. Marosim dinning eng ko'zni qamashtiruvchi qismi, inson ongining kristallanishidir. Qadimgi dinlarda ko'pincha ajoyib marosimlar bo'lib, ular odamlarni ajoyib va sirli muhitda olam va hayot asoslarini anglashga undagan. Xitoy xalqi bayramlarining bizning bayramlardan farqi shundaki, har bir bayram o'zining hanuzgacha, aynan shunday, hanuzgacha xalq ishonib keladigan afsonaviy tarixiga ega. Bayramlarning kelib chiqish tarixi nihoyatda afsonaviy hamda mifologik qarashlarga boy bo'lsada, xitoy xalqi mazkur afsonalarga ishonib, afsonalar voqealarida aks etgan holatlarni o'z hayot tarziga uyg'unlashtirib kelmoqda, afsonalarda mavjud madaniyatni hozirda ham o'z milliy qarashlarida va milliy madaniyatiga o'rnatib kelmoqda. Hozirga qadar bayram afsonalarini avlodlarga xuddi yaqin o'tmishda bo'lib o'tgandek, mazkur afsonalarning guvohi bo'lgandek o'zgacha zavq va ishonch bilan aytib kelishmoqda. Quyida ba'zi bir bayramlarning afsonaviy va sevimli tarixiga hamda ularning mifologik timsollariga nazar solamiz:

Bahor bayrami (春节-chun jie) Xitoy Xalq Respublikasining yangi yili hisoblanadi, u har yili bir kunda nishonlanilmaydi, aniq bir sanada ham taqvimda ko'rsatilmagan, bu hayron qolarli albatta. O'z nomi bilan bilinib turibdiki, bu yangi yil bayram fasllar kelinchagi hisoblanmish bahor faslida nishonlanadi va qaysi kunda nishonlanishi Oy taqvimi (农历) bilan belgilanadi. Albatta, xitoyliklar Gregoryan taqvimidan ham foydalanishadi, ammo yangi yil, ya'ni Bahor bayramini nishonlashda, hamda boshqa bayramlarni nishonlashda Oy taqvimiga suyanishadi. Yana shunisi hayratlanarliki, bu bayram har yili har xil sanaga to'g'ri keladi. Mazkur bahor bayramini Xitoy aholisi intiqlik bilan kutishadi va unga juda ham kata tayyorgarlik ko'rishadi. Bahor bayramini ya'ni Xitoy yangi yilini "Qizil Bahor bayrami" deb ham atashadi. Xo'sh, nima uchun qizil? Nimaga xitoyliklar qizil rangni nihoyatda ardoqlashishadi? Bu borada xilma xil hikoyalar, taxminlar va afsonalar mavjud, lekin bu taxminlar ichida Xitoy xalqi ishonib, uni keyingi avlodlarga qoldirib kelayotgan bitta afsona mavjud bo'lib, u quyidagicha ta'riflanadi.

Aytilishicha, juda ham qadim zamonda Nian (年-nian) deb ataluvchi bir maxluq bo'lib, har yili bahorda, aynan Bahor bayrami nishonlanayotgan vaqti u odamlar yashaydigan joyga kelib odamlarni to'qorni to'ygunicha yeb ketarkan, shuning uchun ham odamlar Nyendan juda ham qo'rqishar, bayram ham tatimas, qo'rquv iskanjasida

yuraklarini hovuchlab o‘tirisharkan. Bir yili Bahor bayrami kelishidan sal oldin bitta yoshi ulug‘ donishmand barchani yig‘ib shunday debdi: “Nyen eng qo‘rqadigan narsa ikkita, bular qizil rang va shovqin ovozi. Bayramdan oldin eshiklaringiz yon devoriga qizil qog‘oz osib qo‘yinglar, kechqurun baland ovozda portlovchi vositalarni portlatsangiz Nyen qochib ketadi.”

Odamlar donishmandning gaplariga quloq solib, bahor bayrami kelishidan oldin eshiklari yon devoriga uzun qizil qog‘oz yopishtiribdilar, kechqurun esa portlovchi vositalarni portlatishibdilar. Haqiqatdan ham qizil rangni ko‘rgan Nyen qochib ketibdi, baland ovozdan qo‘rqib boshqa qaytib kelmabdi. Shu-shu odamlar har yili bayramdan oldin uylari yon devoriga, xonalar ichiga devorlarga qizil qog‘oz yopishtiradigan va har yili mushak otadigan bo‘libdilar, mazkur odat esa to hozirgi kunga qadar an’anaga aylanib qolgan.

Hozirda mazkur Bahor bayrami (春节-chun jie) Xitoy xalqining eng sevimli eng uzoq kutiladigan Yangi Yil bayrami hisoblanadi. Yuqoridagi ma’lumotlardan bilinib turibdiki, mazkur bayram uzoq-uzoq tarixga, insonlarning urf-odatdan topgan najotiga borib taqaladi, shu sababdan ham mazkur bayram xitoy xalqining eng ulug‘ bayrami hisoblanadi. Bahor bayrami oy taqvimi bo‘yicha belgilanib, har yil bahor faslining mart oylariga, martning boshi, o‘rtasi, oxiri, ba’zida esa fevralning eng so‘nggi kunlarida boshlanib martgacha davom etadi. Bahor bayrami 15 kundan to 20 kungacha davom etishi mumkin. Bahor bayramini Diydor bayrami deb atasak ham bo‘ladi, chunki bu bayramda har bir oilaning har bir a’zosi qayerda bo‘lishidan qat’iy nazar o‘z oilasi bag‘riga keladi va bayramni birga nishonlashishadi. Chet elda o‘qib yurgan yoki ishlayotgan xitoyliklar albatta mana shu bayram sanalarida ta’til olib o‘z ona yurtlariga qaytib yaqinlari davrasida Bahor bayramini nishonlashishadi. Hamma oila a’zolari bir dasturxon atrofida yig‘ilishib, yaxshi tilaklar qilishadi hamda Bahor bayramining maxsus taomi hisoblangan chuchvara tanovul qilishadi, chuchvara (饺子-jiao zi) Bahor bayramida har bir yangi yil dasturxonida bor bo‘lishi shart bo‘lgan maxsus taom hisoblanadi. Xitoyliklar dasturxon atrofida chuchvara tanovul qiisharkan, bir-birlari bilan suhbatlashishadi, televizor tomosha qilishadi, tashqariga chiqib mushak otishadi, shunday qilib yangi yilni kutib olishadi. Soat millari kechqurungi 12 dan oshganda esa do‘stlariga, yaqin qarindoshlariga qo‘ng‘iroq qilib yangi yil bilan tabriklashishadi, tilaklar bildirishadi. Yangi yilda yosh bolalar qari bobosi yo buvisini tabriklagani borishadi, tilaklar bildirishadi, Yoshi qarilar esa ularga sovg‘a sifatida qizil konvert ichiga pul berishadi.

Xitoy Bahor bayramida uylar, ko‘chalar nihoyatda chiroyli qilib bezaladi, hamma yoq albatta qizil rangli bezaklarda bezaladi, axir, qizil rang Xitoyliklarning eng sevimli rangi hisoblanadida! O‘zbek xalqida esa Navro‘z bayrami o‘zgacha shukuhda o‘tkaziladi. O‘zbek va xitoy xalqining ranglarga bo‘lgan munosabatlarini ko‘rib

chiqadigan bo‘lsak, yuqorida aytib o‘tilganidek xitoy xalqi qizil rangga boshqacha munosabat bildirsa, qadimgi turkiy xalqlarda qora rang salobat, davlat, ulug‘vorlik ramzi hisoblansa, hozirgi o‘zbek xalqida esa bunday xususiyatlarni yo‘qotgan. Xitoyliklarning bahor bayramida uylar va ko‘chalarda yopishtirilgan qizil rangli qog‘ozlarda “Bahor bayramingiz bilan”, “sog‘lik”, “boylik”, “omad”, “baxt” kabi so‘zlar iyerogliflarda chiroyli qilib yoziladi. Ko‘chalarda turli bayramlar, mushak otishlar, ajdarho o‘yinlari o‘tkaziladi, odamlar qizil rangli kiyimlar kiyim, hatto yuzlariga qizil bo‘yoq bilan turli shakllar chizishadi. Bularning hammasi bayramni yuqori kayfiyatda o‘tkazish va yangi yilni o‘zgacha shodon ruhiyatda kutib olish uchun. Mazkur bayramda hamma ishxonalar, tashkilotlar dam olishadi, albatta transport vositalari odamlar og‘irini yengillashtirish uchun chin ko‘ngildan xizmat qilishadi. Turli chet mamlakatlardan minglab sayyohlar Xitoy Bahor bayramida ishtirok etish va bu go‘zallikni o‘z ko‘zlari bilan ko‘rish uchun tashrif buyurishadi. Bu bayramni bizlardagi Navro‘z bayramiga qiyoslash mumkin. Xitoydagi asosiy an‘anaviy bayramlar asosan qadim zamonlarda shakllangan va meros bo‘lib o‘tgan va muqarrar ravishda feodalizm xususiyatlarini o‘z ichiga oladi. Yuqorida aytib o‘tilganidek barcha bayramlar oilaviy va oilaviy tadbirlarga qaratilgan. Bayram paytida yoshlar keksalarga sajda qilishlari kerak va butun oila bayram qilish uchun kechki ovqatni birgalikda yeyishlari kerak. Bir guruh notanish odamlarning birgalikda bayram qilishlari umumankuzatilmaydi. Bundan tashqari, Xitoy festivalining yana bir o‘ziga xos xususiyati shundaki, u Xitoyning "ovqatlanish" madaniyati odatini o‘zida mujassam etgan. Har bir festivalda uni boshqa bayramlardan ajratib turadigan turli xil maxsus taomlar mavjud. Xitoy bayramlari Xitoy xalqining qadim zamonlardan buyon hayotga bo‘lgan qarashlarini aks ettiradi. Keksalarni e‘zozlash, kichiklarni sevish, oilaviy mehr-muruvvatni ko‘rsatish xalqning go‘zal an‘anasidir. Shuning uchun Xitoy xalqi hamisha Xitoy bayramlarining urf-odatlari va muhitiga rioya qilgan. Hatto xorijiy bayramlarni nishonlashni yaxshi ko‘radiganlar ham Xitoy festivallaridan voz kechmaydilar. Yuqoridagi ma‘lumotlarga asoslangan holda adabiyot sohasidan ma‘lumki, adabiy janrlarda turli obrazlar, ramzlar uchrashi kuzatiladi. Adabiy janrlarda uchraydigan obrazlar har bir xalqning mentalitetidan, uning urf-odatlaridan kelib chiqqan holda turli xususiyatlarni ifodalaydi. Xususan xitoy adabiyotiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, uning uzoq vaqtlar mobaynida shakllanib, sayqallanib borganligini ko‘rishimiz mumkin. Ayniqsa, xitoy mifologiyasining qahramonlari, ulardagi diniy qarashlarning shakllanishi va rivojlanib borish bosqichlari e‘tiborni tortadi. Xitoy xalqi diniy marosimlarining o‘zgachaligi, jozibadorligi bilan madh etilgan bir qancha asarlarni ham tahlil qilib chiqish jaroyonida o‘zbek xalqi diniy marosimlaridan ko‘pgina farq qiladigan jihatlari ham o‘rganildi. Xitoy xalqi bayramlarining bizning bayramlardan farqi shundaki, har bir bayram o‘zining hanuzgacha, aynan shunday, hanuzgacha xalq ishonib keladigan afsonaviy tarixiga

ega. Bayramlarning kelib chiqish tarixi nihoyatda afsonaviy hamda mifologik qarashlarga boy bo'lsada, xitoy xalqi mazkur afsonalarga ishonib, afsonalar voqealarida aks etgan holatlarni o'z hayot tarziga uyg'unlashtirib kelmoqda, afsonalarda mavjud madaniyatni hozirda ham o'z milliy qarashlarida va milliy madaniyatiga o'rnatib kelmoqda. Hozirga qadar bayram afsonalarini avlodlarga xuddi yaqin o'tmishda bo'lib o'tgandek, mazkur afsonalarning guvohi bo'lgandek o'zgacha zavq va ishonch bilan aytib kelishmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. J. Ziyamuxamedov. "Xitoy dramaturgiyasi". -Toshkent.: 2010, -B. 30.
2. Lun Yuy. "Suhbat va mulohazalar". -Toshkent.: 2014, -B. 67.
3. «История китайской литературы», тт. 1-4. – Пекин, 1959; «История китайской литературы», тт. 1-3. – Пекин, 1962. -С. 182.
4. N. G'. Nizomiddinov "Qadimgi xitoy tarixi, diniy e'tiqodi va madaniyati" . - Toshkent.: 2014, -B. 187.
5. S.Sh. Nasimova. "Qadimgi xitoy adabiyoti va poetikasi". -Toshkent.: 2010, -B. 15.

